
Рецензії

Надія ПАСТУХ

ГОЛОСИЛЬНА ТРАДИЦІЯ УКРАЇНЦІВ ЗА БЕЗМАЛЬ ДВІСТІ РОКІВ

Рецензія на науковий збірник:
Голосіння / упоряд. І. Коваль-Фучило ;
наук. ред. Л. Іваннікова ; НАН України ;
ІМФЕ ім. М.Т. Рильського. —
К., 2012. — 792 с. + компакт-диск.

Незважаючи на негаснучий інтерес української фольклористики до такого цікавого явища як голосильна традиція, якимось так сталося, що за останні сто років він так і не об'єктивізувався у відповідному виданні збірника українських голосінь, який би адекватно представив усе зроблене від часів постання фольклористики як науки до її зрілого (так, принаймні, хочеться вірити) сьогодення. А часу минуло багато, матеріалу назбиралося чимало, відтак роботи як для однієї людини — непосильна вагота. Тому й з перших сторінок запропонованого збірника до його останніх рядків не полишатиме читача враження, що до його постання доклала зусиль не одна людина, а, як свого часу до праці Іларіона Свенціцького та Володимира Гнатюка, — цілий легіон самовідданих та сумлінних кореспондентів.

Збірник Ірини Коваль-Фучило вражає передусім часовою амплітудою зафіксованого матеріалу — від першого ймовірного запису 1848 року до записів 2011 року. Не менш широкою у цій праці, зрештою, як і в її славетній попередниці 1912 року, є географія охоплення матеріалу: представлені голосіння всіх сучасних областей, за винятком Миколаївської області та АР Крим, а також плачі з українських етнічних земель та місць компактного проживання українців Білорусі, Росії та Польщі. Однак, окрім часової та просторової всеохопності, маємо приголомшливу кількість нового або малознаного фольклорного та етнографічного матеріалу, зібраного самотужки, знайденого в архівах або почерпнутого з видань, що через рідкісність чи скромний тираж залишаються недоступними масовому читачеві. За столітню історію фіксації плачів голосильна традиція постала на сторінках запропонованого видання повним судвіттям, яке ілюструє різночасові та різнопросторові моменти життя тексту.

Найдічніші — записи, опубліковані вперше. Такіх текстів є 658 одиниць, тобто більша частина усіх запропонованих голосінь. Сюди входять плачі, віднайдені в архівах, а також нові записи, які упорядник здійснив сам або розшукав у приватних колекціях. І тут варто віддати належну шану великій когорті українських фольклористів, часто невідомих чи малознаних, що увічнили такий складний у записуванні жанр для сучасних дослідників та їхніх наступників. Ці імена, поряд з іменами відомих записувачів, звучать у ґрунтовному огляді історії фіксації голосінь І. Коваль-Фучило.

Іншу частку запропонованих у збірнику текстів складають вже публіковані голосіння. Таких наведено 561 одиницю. Принциповою є позиція Ірини Коваль-Фучило щодо способу подання раніше друкованих плачів: маємо на увазі особливе поцінування рукописної версії навіть за наявності її публікованої «посестри» (так само, як і виняткове пошанування першодруку). Така позиція має рацію, оскільки за досить тривалого періоду між часом фіксації і порою останнього передруку, а відтак за постійних змін методологічних орієнтирів та відповідних редакторських корекції до нас змогли би дійти лише «тіні тіней» від справжніх текстів. Першодрук (чи рукопис) та дата його появи — достатні умови для того, щоб скласти уявлення про наукове підґрунтя (його раціональні сторони та ймовірні похибки), в лоні якого був зафіксований та оприлюднений голосильний текст.

У пошуках рукописів голосінь, як бачимо з передмови, досить сумлінно «проскановано» найближчий територіально архів рукописних фондів Інституту мистецтвознавства, фольклористики та етнології ім. М. Рильського НАН України. Однак рідним містом географія пошуків рукописних текстів Ірини Коваль-Фучило не обмежується: знаходимо голосіння, віднайдені в архівах Львова, Вінниці, Кам'янець-Подільського, Москви. Окремо варто зазначити важливість залучення матеріалів з Архіву Проблемної науково-дослідної лабораторії музичної етнології при кафедрі музичної фольклористики Львівської національної музичної академії ім. Миколи Лисенка, яку фольклористи-філологи незаслужено обминають своєю увагою.

Тривала та кропітка праця у справі пошуку текстів позначилась як на широкій палітрі наявних жанрових різновидів, так і на розмаїтті голосінь з погляду їх адресатної скерованості. Отож розмаїтою є парадигма адресатів плачів: під час похоронів тужать за матір'ю, батьком, сином, донькою, братом, сестрою, чоловіком, дружиною, бабусею, дідом, онукою, племінницею, ятрівкою, братовою, тіткою, дядьком, чоловіком сестри, нареченим, нареченою, свахою, кумою, кумом, тещею, невісткою, зятем, свекром, свекрухою, подругою, сусідкою, сусідом, однокласником сина. За інших обставин можуть голосити за коровою,

раком, тарганом, хатою, платтям, змарнованим життям і навіть за збирачем фольклору. Не менш багатоліка парадигма жанрових різновидів голосильної традиції, запропонована у збірнику. Так, є тут, окрім звичних обрядових голосінь (похоронні, поминальні, весільні, рекрутські, солдатські, заробітчанські), okazіональні — у разі засухи, під час прощання з матір'ю, у разі від'їзду збирача, на випадок смерті корови, у разі полишення дому, через нещасливе життя та інші. Принагідно зазначмо, що питання розподілу голосінь на обрядові та okazіональні в сучасних збірниках та розвідках часто залишається відкритим: помічаємо, як у поділі голосінь на обрядові та необрядові (okazіональні) визначальним виявляється не факт вписаності плачу в обрядовий контекст, а поняття традиційності, узвичаєності явища, яке викликало потребу голосити (скажімо, okazіональними часто йменують поминальні голосіння тільки через те, що вони не звучать безпосередньо під час похорону). Незважаючи на помітний термінологічний різнобій, у збірнику поділ на обрядові та okazіональні здійснено чітко і послідовно.

Цікавими і цінними є міркування І. Коваль-Фучило про методику проведення збору голосінь, зокрема акцентування упорядника на вазі коректно сформульованого питання, яке проектує модель отриманого у відповідь плачу. Принагідно важли-

во наголосити на одному із базових критеріїв, якими керується упорядник у цьому та багатьох інших питаннях. Маємо на увазі не зовсім скромну, але насправді дуже вагому засаду, означену фразою «на підставі збирацького досвіду упорядника» (с. 4). Справді, досвід безпосереднього доторку до живої голосильної традиції — велика сила не лише у виробленні методології фіксування цього усно-словесного жанру, а й в іншому дуже важливому і складному питанні — у пошуку найбільш вдалого способу систематизації та відтак репрезентації голосильних текстів у науковому збірнику.

Отож, автор пропонує у передмові та реалізує у збірнику свою концепцію упорядкування текстового матеріалу, яка, зрештою, оперта на поважні наукові підвалини попередників. Ірина Коваль-Фучило розташовує голосіння за географічним принципом, або, як писав свого часу І. Свенціцький, «географічним розкладом», умовно поділяючи всю загальноукраїнську традицію за чотирма ареалами: 1) надніпрянська голосильна традиція; 2) поліська голосильна традиція; 3) бойківсько-опільська голосильна традиція; 4) гуцульсько-подільська голосильна традиція. У межах цих розділів тексти усистематизовано за хронологічним принципом, а вже далі — згідно із об'єктом оплакування. Вважаємо такий принцип упорядкування досить вдалим і у майбутньому науково перспективним. По-перше, таке класифікування матеріалу, як підказує той же «збирацький досвід упорядника», найоптимальніше реалізує класифікаційну норму об'єднувати те, що є найбільш зближеним. «Першим сигналом, який змусив нас переглянути традиційну схему впорядкування голосін у збірниках, — зазначає І. Коваль-Фучило, — стало спостереження, що голосіння за матір'ю, записане на Полтавщині, значно більше схоже до голосіння за батьком із цього ж регіону, аніж до голосіння за матір'ю, записаного, скажімо, на Львівщині». Ще одним позитивом географічного принципу групування є те, що він ставить голосіння одного села, місцевості тощо поряд, а відтак дає змогу побачити формування голосильної традиції у лоні локально-регіональних орієнтирів, що, у свою чергу, створює найзручніші умови для відстеження динаміки фольклорного тексту, виявлення його сталих та мінливих ком-

понентів. Не останній плюс означеного систематизування плачів — це можливість поставити поряд тексти одного виконавця, що уможливить побачити мотивний фонд, яким оперує голосильниця, дослідити частку імпровізаційного та традиційного у її голосильному репертуарі та з'ясувати багато інших цікавих питань.

Маркерами окремих груп голосін у збірнику, за упорядником, є мотивні пріоритети, своєрідність їхньої вербалізації, частотність фігурування тих чи інших жанрових різновидів. Принагідно зазначмо, що, на нашу думку, обґрунтування поділу голосильної традиції на чотири типи варто було б представити у більш структурованому вигляді, надати йому переконливішої аргументації, скажімо, сформулювати чітку схему розподілу голосін за окресленими ареалами (виділити окремі рівні, як-от рівень народного поїменування голосін та означення дії «голосити»; рівень типових мотивів, рівень магістральних образів, рівень засобів емоційного вираження, рівень пріоритетних жанрових різновидів тощо), яка б додала такому поділу характер довшої концепції. Саме в таке русло хотілося б скерувати подальшу наукову працю Ірини Коваль-Фучило над голосіннями, захопивши її одночасно до видання відповідного монографічного дослідження. Однак додамо, що навіть побіжний огляд структурних частин збірника за умов наявності у читача достатньої текстологічної «освіченості» та хоча б невеликого експедиційного досвіду переко-нуватиме в справедливості такого групування.

Ще один важливий позитив укладеного збірника — увага до контексту фіксації голосін та відповідний поділ плачів на живі і замовні голосіння із супровідним науковим заглибленням у проблеми такого поділу. Так, окремий текст голосіння поданий в обрамленні важливої інформації, яка передбачає з'ясування таких питань: 1) під якою назвою вперше був записаний чи опублікований плач; 2) у якому розділі, підрозділі тощо він був розташований; 3) якою формою поданий — віршем чи рядком; 4) чи голосіння було подане у контексті опису похоронного обряду або іншому обрядовому контексті (скажімо, в контексті опису проводів рекрута); 5) чи існує (існував) музичний текст відповідного плачу; 6) де і коли наведене голосіння передруковувалося;

7) яких змін зазнавало при передруці (скажімо, змінено первинний поділ рядків, спрощено дифтонги тощо); 8) чи був чорновий варіант та відтак якими були відмінності між ним та рукописним чистовиком; 9) чи було голосіння подане поряд з низкою інших плачів; 10) у якому населеному пункті записане голосіння (із зазначенням нової назви села, району чи області — у випадку перейменування чи перенесення колишніх адміністративних кордонів); 11) під якою архівною одиницею зберігається голосіння тощо. Окрім того, інформація про деякі голосіння доповнена спостереженнями самого упорядника. Наприклад, подаючи голосіння про поганого чоловіка, І. Коваль-Фучило зазначає: «Це не єдине голосіння за поганим чоловіком. Такі тексти містив і збірник І. Свенціцького, і рукописний збірник самозаписів Н. Присяжнюк. У нашому виданні див., зокрема, № 1158»

(с. 130). Щодо контексту побутування іншого голосіння з Полтавщини упорядник зазначає: «Полтавська голосильна традиція містить чимало фольклорних текстів різних жанрів, як-от пісні, приповідки, пародійні голосіння, які освітлюють і пояснюють народне бачення обов'язковості оплакування померлого» (с. 187).

Важливо, що збірник дає змогу ознайомитися ще й з аудіо- та відео-фіксаціями голосінь на замовлення та живих голосінь, що зберігаються на долученому до видання компакт-диску.

Підсумовуючи, зазначмо, що нам залишається лише сподіватися, що обсяг зібраного, упорядкованого та, зрештою, простудійованого фольклорного матеріалу виллється незабаром у спеціальне монографічне завершення, а також спонукатиме інших фольклористів до подальших досліджень у цій царині.